

زندگینامه، خدمات اجتماعی و فرهنگی

میرزا سعید سلماسی

در انقلاب مشروطیت

علی اصغر غفوری نیا - دکتر توحید ملک زاد، دبیرمقایسه

سرشناسه	: غفوری نیا، علی اصغر، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: زندگینامه، خدمات اجتماعی و فرهنگی میرزاسعید سلماسی در انقلاب مشروطیت / علی اصغر غفوری نیا، توحید ملک زاده دیلمقانی.
مشخصات نشر	: قم: انتشارات نوید حکمت، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۴۴ ص.: مصور (بخشی رنگی).
بک	: 978-600-8908-37-1
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: سلماسی، میرزاسعید، ۱۳۰۶ - ۱۳۲۷ ق.
موضوع	: ایران -- تاریخ -- انقلاب مشروطه، ۱۲۲۴ - ۱۳۲۷ ق.
موضوع	: Iran -- History -- Constitutional Revolution, 1906-1909
شناسه افزوده	: ملک زاده دیلمقانی، توحید، ۱۳۵۲ -
رده بندی کنگره	: DSR ۱۴۵۰۰۸۷۱۰۱۷
رده بندی دیویی	: ۵۵/۰۰۰۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۲۷۶۱۱۵

زندگینامه، خدمات اجتماعی و فرهنگی

میرزاسعید سلماسی

در انقلاب مشروطیت

مؤلفان: علی اصغر غفوری نیا، توحید ملک زاده دیلمقانی

ناشر: انتشارات نوید حکمت

نوبت چاپ: اول

سال چاپ: ۱۳۹۷

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

طراح روی جلد: جواد ولی زاده

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۰۸-۳۷-۱

قیمت: ۲۴۵۰۰ -

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه	۹
عصر میرزا سعید سلماسی	۱۵
نگاهی به اوضاع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی سلماس در دوران قبل از مشروطیت ..	۲۰
اجداد میرزا سعید سلماسی	۲۱
ازدواج مشهدی خلیل با عصمت خانم	۲۱
تولد میرزا سعید سلماسی	۲۲
کودکی میرزا سعید	۲۳
اولین مسافرت میرزا سعید به باکو	۲۵
مسافرتهاى بعدى میرزا سعید سلماسی به باکو و تفلیس	۲۶
مسافرتهاى میرزا سعید به عثمانی و فرانسه	۲۷
ورود میرزا سعید سلماسی به سلماس	۲۷
نگاهی به مبانى انقلاب مشروطیت آذربایجان	۲۸
پیشرفت جریان مشروطه در سلماس	۲۹
مکتوب از سلماس و یا اخطار به مستبدین	۳۱
میرزا سعید سلماسی و عمر ناجی بیگ	۳۶
نگاهی به تاریخچه حزب اتحاد و ترقی در عثمانی	۳۸
مهاجرت میرزا سعید سلماسی به عثمانی؛ میرزا سعید سلماسی در استانبول	۴۰
نگاهی به اوضاع خوی و سلماس پس از تعطیلی مجلس	۴۴
عزیمت میرزا سعید سلماسی و قشون سلماس به خوی	۴۷
نگاهی به موقعیت جغرافیایی روستای حهشهریت محل شهادت میرزا سعید سلماسی ..	۵۲

۵۳	جنگ جهشهریت و شهادت میرزا سعید سلماسی
۵۸	محل مزار میرزا سعید سلماسی
۵۹	تاریخ «سعید سلماسی» شناسی
۶۷	بُعد سیاسی میرزا سعید سلماسی
۷۰	شخصیت والای میرزا سعید سلماسی
۸۲	نبوغ، کُری، شخصیت زودرس میرزا سعید خان سلماسی
۸۶	خدمات اجتماعی میرزا سعید به آذربایجان
۹۵	بُعد نظامی میرزا سعید سلماسی
۹۷	شخصیت نظامی میرزا سعید سلماسی
۱۰۳	بُعد ادبی و فرهنگی میرزا سعید سلماسی
۱۰۵	میرزا سعید سلماسی بانی مکتب، تجدد در شعر آذربایجان
۱۰۶	میرزا سعید سلماسی بانی شعر و ...
۱۰۷	مکتب فیوضات در ادبیات نویی آذربایجان و نقش میرزا سعید سلماسی در آن مکتب
۱۱۷	بُعد ژورنالیستی میرزا سعید سلماسی
۱۲۱	میرزا سعید در آثار دیگران
۱۲۳	کیچیک آغابالا
۱۲۴	سونمه‌ین اولدوزلار
۱۲۶	کریم گول اندام - اورمیه
۱۲۸	میرزا عبدالرزاق پیامیار - دوست میرزا سعید سلماسی
۱۲۸	آذربایجان زادگاه شعر نو
۱۳۱	ای جوان ایرانی
۱۳۳	آذربایجان همچنان زادگاه شعر نوست
۱۲۹	آذربایجان خاستگاه شعر نو نقد ادبی
۱۴۹	سعید سلماسی آیینه شاندورپتوفی
۱۵۳	میرزا سعید سلماسی
۱۵۵	شهر غمگین من
۱۵۶	نشست بین المللی اسلامبول

۱۵۷	تجلی غیرت
۱۵۹	جاودان زیستن
۱۶۰	میرزا سعید سلماسی
۱۶۷	میراث ادبی سعید سلماسی
۱۶۸	نمونه ایی از نثر سعید سلماسی
۱۷۰	سعید سلماسی در آئینه ادبیات
۱۷۱	شهادت میرزا سعید سلماسی و بازتاب آن در مطبوعات
۱۷۳	بازماندگان میرزا سعید سلماسی
۱۷۵	شرح حال خدایچه سلطان همسر میرزا سعید خان سلماسی
۱۷۶	سرگذشت اشیاء شخصیه و قیدتی غارت شده از میرزا سعید
۱۷۷	از اسناد مربوط به میرزا سعید سلماسی به تاریخ ۲۲ ذیقعدہ سال ۱۳۲۲ هـ.ق
۱۷۸	از اسناد مربوط به میرزا سعید سلماسی (رونوشت)
۱۷۹	از اسناد مربوط به میرزا سعید سلماسی (رونوشت و ملایق اصل)
۱۸۰	از اسناد مربوط به میرزا سعید سلماسی
۱۸۰	مختصری از شرح حال و زندگی سعید سعیدی خواه برادره میرزا سعید سلماسی
۱۸۲	ایام کودکی و قتل و غارت مردم دیلمقان
۱۹۰	اقامت در تبریز از سال ۱۲۹۷ به بعد
۱۹۳	خاطرات من در تبریز
۱۹۴	بازگشت به دیلمقان و حوادث ناگواری بعدی
۱۹۸	خاطرات آقای محمود سعیدی
۲۰۱	ضمائم
۲۰۳	شرح حال رجالی که نامشان در این کتاب مندرج است
۲۰۳	مرتضی قلی خان اقبال السلطنه (سردار ماکو)
۲۰۴	عزتالله خان (عزروخان)
۲۰۵	میرعیسی سعیدی
۲۰۶	دکتر علی بیگ حسینزاده
۲۰۷	زینالعابدین تقیپوف

۲۱۰	 میرزا عبدالرزاق پیامیار
۲۱۱	 محمد امین رسولزاده
۲۱۳	 عمر ناجی
۲۱۵	 منابع و مآخذ
۲۱۷	 تصاویر

www.ketab.ir

مقدمه

زنده یاد میرزا سعید سلماسی از مشاهیر تاریخ مشروطیت آذربایجان و از تبار دلبران و مجاهدان آذربایجان و تها، قصه دیلمقان مرکز ولایت سلماس (عهد قاجار) بود. از دلایل اشتها نام آن بزرگوار علاوه بر مقام ارجمندی که در سلک مجاهدان مشروطه بود می توان خصوصیات سخنوری، ساعدت خدایات آینده فرهنگی، روزنامه نگاری، مقاله نویسی، جهانگردی و غیره را بر شمرد. از همین فردی ناطق و مصلحی اجتماعی و از خانواده اشراف و شخصی توانگر بود که با بدل مال و جان خویش اندیشه آزادیخواهی و خدمت به آرمان های انسانی را رونق بخشید چرا که دولت روشنفکران و آزادیخواهان فرهیختگان آذربایجان انسوی ارس و عثمانی و حتی از استعمار و افتر و خیز داشت. میرزا سعید سلماسی با تمام این مشخصات بارز و معروفیت رانخته در دوره مشروطیت از مظلومین انقلاب مشروطیت است زیرا با تمام تلاش و فداکاری که در این راه نموده بود اندکی قبل از پیروزی مشروطه شهید و به آرزوی خود نایل شد همانگونه که خود فرموده بود:

فدای مسلکیم اولموش، حیات استقلال

نثار جان اندهن اولمازسا، ائتمز استکمال

فضای عرش الاهی، عروج اندهن فریاد

در باره شرح حال آن بزرگوار علیرغم عمر بسیار کم، مقالات متعددی از طرف ارباب فضل و کمال نگارش یافته و بزرگان و نامداران زیادی درباره او اظهار نظر کرده اند که در

فصل دوم همین کتاب آمده است. اما اینها هیچگاه برای معرفی آن بزرگوار کافی نبوده است. انگار سن کم او با اعمال و افکار بلند او همخوانی ندارد و این درمیریس که در زندگی کوتاه و پر بار او نهفته و هر کس را به تعجب و تحسین وامی‌دارد و به قول محقق و نویسنده ارجمند آقای رضا همراز تبریزی «او بیست و یک سال زیست اما مربی ۵۰ ساله بود».

مقرر بوده است سعادت نگارش شرح حال تفصیلی میرزا سعید را دو نفر از مشریان او بر عهده داشته باشند که سعادت یار و توفیق، رفیق اینجانبان شد. حال که کتاب چاپ می‌شود جای شکر است زیرا حداقل این خلاء در حق آن بزرگوار ادا شده و بار فواید آن برای آذربایجانیان آنکه نشر چنین کتبی موجب شناخت قهرمانان ملی و پشته‌های متین تاریخی و موجب غرور ملی و قومی است. نویسندگان کتاب حاضر ادعای کمال کتاب حاضر را نداشته و استکمال آن را خواهانند زیرا دسترسی به تمام مدارک مربوط به میرزا سعیدخان ممکن نبوده است. پاره‌ای از مدارک و شواهد به احتمال زیاد در استانبول یا باکو موجود است که فعلا به دست ما نرسیده است و از طرفی تهیه آن برای ما از همه مدارک میسر نشد و غیر از خانواده محترم سعیدی مدرکی از دیگر منسوبان ایشان دست نیامد و یا احیاناً موجود نبود و نویسندگان امید دارند این مدارک و اسناد در گذر زمان دچار آفات و حوادث نشوند و چه بهتر که در صورت وجود، صاحبان آنها اقدام به بازماندگان تا فایده‌شان عام گردد. اما غیر از مدارک و اسناد، مشکلاتی در بررسی حیات احوال میرزا سعیدخان وجود دارد:

از جمله اینکه امروز ۱۲۳ سال از تولد آن بزرگوار و ۱۰۱ سال از شهادت آن فقید سعید می‌گذرد. به دلیل مرور زمان کسی از هم عصران او حاضر ندارند و متأسفانه همشهریان فرزانه ما نیز که دست اندرکار امور فرهنگی و مطبوعات و از هم‌زمان و هم‌قلمان او بوده‌اند شرح حال و خاطراتی از وی ننوشته و بر جای نگذاشته‌اند تا شرح جزئیات زندگی او حاصل آید و حتی بسیاری از اسناد خانوادگی میرزا سعید در مطبوعات و کتب آن زمان و پاره‌ای آثار ادبی وی در بلوای جیلوها (۱۲۹۷-۱۲۹۴ شمسی) و کردهای سیمیتقو (۱۳۰۵-۱۲۹۷ شمسی) از بین رفته و اگر هم نوشته‌ها را بیگیری هست به دست ما نرسیده و امیدواریم کتاب حاضر مورد عنایت صاحبان ادب قرار گرفته و

با فرستادن نظرات انتقادی و آموزنده و احیاناً اسناد و مدارک جدید، مؤلفین را در تکمیل این اثر یاری نمایند، تا در چاپ‌های بعد تکمیل شود.

به قول یکی از فضلا از ایرادات وارد به ما آذربایجانیان یکی هم تساهل و عدم ثبت و ضبط وقایع و احوالات و آثار نامداران گذشته می باشد که به مرور زمان گرد و غبار نسبان و فراموشی بر روی آنها نشسته و همین موجب خسران تاریخی و اجتماعی می شود. چه بهتر معماران و روشنفکران نسل حاضر ولو به صورت خلاصه شرح حالی از زندگی و حوادث زمان خود را نوشته و یا در کاست صوتی یا تصویری ضبط کرده و به یادگار برای آیندگان و فرزندان خود بسمارند که روشنگر بسیاری از مسایل اجتماعی بوده و برای نسل بعدی نهایت اهمیت و ضرورت را دارد. مثلاً کسی از «بلال آقا کهنه شهری» که یار و هم‌رزم مرحوم «حاجی» سلماسی «سردسته و رهبر مشروطه‌خواهان سلماس و هم عصر با میرزا سعید سلماسی» کمترین اطلاعی ندارد یا از تمام ۱۴ نفر مجاهدین انجمن مشروطه سلماس غیر از چند نام بقیه را نمی‌دانیم تا چه رسد به «پوریای ولی» پهلوان و جوانمرد (قرن هفتم هجری) مشهور عالم و خاص است و از خط سلماس می باشد! و یا «کشوری دیلمقانی» از بزرگان شیعیان آذربایجان در قرن نهم هجری.

عجیب اینکه دیلمقان با هشت هزار نفر جمعیت، سال ۱۲۸۵ شمسی پشتوانه‌ای علمی و فرهنگی و ادبی و مدنی بسیار غنی داشته و ریز به وجود بزرگانی چون میرزا سعید سلماسی و میرزا محمود غنی‌زاده و عبدالرزاق خان پیامیار و حیدرخان عموآغلی و غیره بوده که نوشته‌های آنها در مطبوعات مشروطه باعث تیراکی و بیداری مردم می شد که اشاره خواهد شد. اکثر این آثار در بلواهای مختلف سلماس و مناطق غربی آذربایجان از بین رفته است.

تحقیق حاضر به دو صورت کتابخانه‌ای و تحقیق محلی انجام گرفته و برای نگارش این کتاب صدها ساعت اختصاص یافته است. در تحقیق کتابخانه‌ای طی استعلامی از محققین و نویسندگان آذربایجانی خصوصاً شهرهای اورمیه و تبریز و خوی و تهران منابع لازم تهیه شده و کتابخانه ملی آنکارا و باکو و موسسه تاریخ ترک در آنکارا مورد کنکاش قرار گرفته و برای تحقیق محلی و یافتن جزئیات شرح حال میرزا سعید به آقای سعید سعیدی تنها بازمانده درجه اول مرحوم سعید سلماسی مراجعه کردیم. می‌دانیم مرحوم میرزا سعید سعیدی خواهرزاده گرمی میرزا سعید سلماسی می باشند.

ایشان و همچنین اولاد فرهیخته ایشان پس از آگاهی از موضوع با کمال خوشرویی و سعه صدر ما را پذیرفته و ساعتها در این مورد توضیحاتی ارائه نموده و مدارک لازم را در جایی که امکان داشت جهت تنظیم کتاب و درج در آن ارائه نمودند که تمام این اسناد برای اولین مرتبه در تاریخ آذربایجان نشر می گردند.

ایشان از نزدیکترین کسان میرزا سعید بوده و نزدیکترین فردی است که پس از شهادت آن مرحوم به دنیا آمده و وقایع و حوادث آن عصر را به چشم خود دیده و چون شخص فرهنگی بوده و دارای فضایل اخلاقی و کمالات می باشند، صلاحیت بیشتری برای بیان شرح حال میرزا سعید دارند. خود ایشان متذکرند: «پس از شهادت میرزا سعید متذکر شدیم و خود میرزا سعید را درک ننموده اند و عمده مسموعات این آن دربار میرزا سعید می باشد. میرزا سعید موسی از طریق مشهدی موسی برادرش و مرحوم عبدالرزاق خان پیامیار بوده که از مجتهدان دوره مشروطیت سلماس و یار و یاور میرزا سعید سلماسی بوده و حدود بیست سال ریاست اداره فرهنگ سلماس را تا سال ۱۳۲۴ شمسی بر عهده داشتند». شرح حال و زندگی پرآبرو ایشان نیز دست کمی از میرزا سعید سلماسی ندارد. از این رو برای تکمیل شرح حال میرزا سعید، ذکر خاطرات و زندگی خواهرزاده ایشان نیز ضرورت داشت که در متن همین کتاب آمده است؛ زیرا ایشان شناور در آن عصر پرتلاطم بوده و به عبارتی خودشان تاریخ متعبد صد سال اخیر سلماس می باشند و حوادث پس از مشروطه آذربایجان را به چشم خود دیده و بسیاری از آنها را لمس نموده است. خوشبختانه آقای سعیدی با عمر طولانی و پختگی که دارند از سلامت نسبی جسمی و جانی برخوردارند که جا دارد گنج خاطرات ایشان به وسیله فرزندان فرهیخته شان که عمدتاً فرهنگی اند ثبت و ضبط و به یادگار و عبرت برای خانواده محترم سعیدی و محققین تاریخ آذربایجان و حتی نسل های بعدی باقی بماند که واقعا برای حوادث دیلمقان و سلماس تاریخ مدون و ارزنده ای خواهد بود.^۱

در این مقوله جا دارد گفته شود با نهایت تأسف قابل ذکر است که عکس های اورجینال و اصلی "میرزا سعید و دیگر عکس های مربوطه به این کتاب به تعداد ۱۸ قطعه (همین قطعه) از خانواده محترم آقای سعیدی گرفته شده و نامبرده آنها را به رسم امانت

۱. متأسفانه آقای سعیدی موقع چاپ کتاب دار فانی را وداع گفتند.

و بشرط استرداد در اختیار مؤلفین کتاب گذاشته بود و به آقای محمدحسین مویدی صاحب چاپخانه پاپیروس واقع در خیابان خاقانی تبریز داده شد که در گاو صندوق نامبرده موجود است. متأسفانه نامبرده پس از چاپ عکس ها در پیش نویس این کتاب ضمن مراجعات مکرر اینجانبان و توصیه متعدد آشنایان ایشان هنوز هم که هنوز است از ارائه آن عکسها و مدارک خودداری می کند. امید است نامبرده با رعایت شئون اخلاقی و وجدان فرهنگی با حفظ و ارائه امانت و اسرار از باب رجوع، اسناد و مدارک مزبور را مسترد نماید. تا به صاحبان اصلیشان (خانواده آقای سعیدی) ارائه و رفع شرمندگی گردد (گفتنی است عکسهای فعلی کتاب را نامبرده (آقای مویدی) از عکسهای اصلی کپی و چاپ نموده و اصل اسناد و مدارک در گاو صندوق پیش ایشان موجود است.

هم چنین لازم است بدانیم که آقایان زنده یاد داوود سعیدی و جاوید سعیدی که شرایط مصاحبه پدرشان را مساعد نموده و از بذل هر گونه مساعدت در مورد اسناد و مدارک مرحوم سعید سلماسی دریغ نرمودند و نیز آقای حسن صمدزاده (بازنشسته محترم آموزش و پرورش سلماس) به خاطر اهداء دو قطعه عکس منحصر به فرد مدرسه سعیدیه سلماس (به سال ۱۲۸۵ هجری شمسی) و ارسال سلماس به سال ۱۳۰۹ و نیز از استادان ارجمند و نویسندگان به نام آذربایجان جناب آقای رضا همراز تبریزی به خاطر ارسال اشعار میرزا سعید مندرج در نشریه فیوضات باکو و جناب آقای صمد سرداری نیا^۱ که هر دوی این بزرگان کتاب حاضر را بازبینی و تذکراتی دادند، و کمیته عزیزانی که در آماده شدن این کتاب مساعدت لازم را فرمودند، سپاسگزاری و تشکر نمایم.

سلماس - خرداد ۱۳۸۸ شمعی

علی اصغر غفوری نیا - توحید منگانه ده خاقانی^۲

۱. متأسفانه موقع چاپ این کتاب جناب سرداری نیا دار فانی را وداع گفتند.

۲. همانطوریکه در مقدمه مشاهده گردید متأسفانه چاپ کتاب تا تاریخ ۱۳۹۷ شمسی بنا به عللی که ذکرشان اطلاع کلام می شود میسر نگردید. برای بهم نخوردن انسجام کتاب از دستکاری عمده بر روی محتوای کتاب اجتناب گردیده است. از دوست گرامی و فرهیخته آقای رضا همراز که متن کتاب را دوباره خوانده و تذکرات لازمه را دادند دوباره تشکر می گردد.